

CONVIVIUM PAJORIN KLÁRA 70. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Ediderunt Enikő Békés et Emericus Tegye, Debrecini–Budapestini, Societas Neolatina Hungarica, Sectio Debreceniensis–Institutum Doctrinae Litterarum Academiae Scientiarum Hungariae, 2012 (Classica – Mediaevalia – Neolatina, 6), 278 l.

A kötet szerkesztői (ahogyan ez kerek számú születésnapok alkalmából legtöbbször lenni szokott) Pajorin Klára kutatási területeihez kapcsolódó tanulmányok összegyűjtésével és kiadásával kívánták megörvendeztetni az ünnepeltet. A szerzők pedig találtak valamit saját munkásságukban, ami szorosabb (ahogyan ez a legritkábban fordul elő) vagy lazább (ahogyan ez legtöbbször lenni szokott) szálakkal fűződik az óhajtott témákhoz. Esetleg semmi köze nincs hozzá (ami szintén nem példa nélküli az emlékkönyv-műfajban). De hát a köztisztelőnek és közszeretőnek örvendő kolleg(in)a iránti jó szándék mindenképpen méltánylandó, különösen, ha értékes tudományos eredmény közzétételében valósul meg (ami elég gyakori).

A *Pars prior* 23 magyar, a *Pars altera* négy francia nyelvű tanulmányt tartalmaz. A dolgozatok mindkét részben szerzőjük nevének betűrendjében sorakoznak. A második rész külföldi szerzőinek jelenléte nemcsak Pajorin Klára nemzetközi elismertségét bizonyítja, hanem a kötet szerkesztőinek eredményes szervezőkészségét is. Az utóbbiak között a címléírásban ugyan nem olvasható Havas László neve, de tudható, hogy a kötet létrejöttében neki is fontos szerepe volt. Sejtethetően az ő nemzetközi kapcsolatrendszere és szakmai érdeklődése is közrejátszott abban, hogy a

külföldi kollégák munkái az uralkodók neveltetéséhez kapcsolódnak.

A második részben Havas László maga is egy francia nyelvű tanulmányt közöl: azt vizsgálja, hogy a keresztény uralkodó mint „vicarius Dei” III. Ottó német-római császár személyéhez fűződő eszménye hogyan függhet össze Szent István *Intelmei*-vel. Ugyancsak az *Intelmek* és a *Decretorum liber* előképeit keresi Jean-Pierre Levét (Limoges): a szövegeket Gerbert d’Aurillac, a későbbi II. Szilveszter pápa elképzeléseivel veti össze. A királytükörök témájában olvasható a magyar államalapítás korához képest egy korábbi és egy későbbi korszakhoz kapcsolódó tanulmány is. Jean-Louis Charlet (Provence) azt mutatja be, hogyan jelennek meg és milyen forrásokra vezethetők vissza Claudius Claudianus epikus költeményeiben Honorius császár erkölcsi és politikai neveltetéséről vallott nézetei. Gilbert Tournoy (Leuven) témája Erasmus *Institutio principis Christianijának* első nyomtatásban megjelent francia fordítása (Benoit Du Troncy, Lyon, 1592), összevetve más francia változatokkal.

A következőkben a magyar nyelvű szövegeket tekintem át témájuk időrendjében. Így követhető nyomon a legkönnyebben, hogy az ókortól a 19. századig – némely utalásokban a kortárs irodalomig – hogyan

lehet a humanizmus témájához kapcsolódni, esetleg az összefüggés látszatát felkelteni vagy a kapcsolatteremtést meg sem kísérelni.

A legrégebbi időktől, az antikvitástól Tar Ibolya közelíti a témához. A humanizmus-fogalom ókori eredetét vizsgálja, különös tekintettel a „humanitas Romana” catullusi értelmezésére, amelyben megjelenik a rómaiság és a barbárság ellentéte is. Lázár István Dávid Petrarca egy invectiváját (1355) mutatja be és helyezi el az életműben. Petrarca Jean de Caraman bíborossal vitázva a tudatlanság és a zsarnokok barátságának vádjá ellen védekezik, miközben nem mulasztja el ellenfele kigúnyolását sem. Andreas Pannonius *Énekek éneke*-kommentárjának prologusát (1460-as évek) Kertész Balázsné hasonlítja össze hasonló késő antik és középkori szövegekkel. A közvetlen átvételek Haymo von Auxerre és Nicolaus de Lyra műveiből bizonyíthatók.

A magyarországi humanizmus korához elérkezve akár bevezetésként is szolgálhatna Szörényi László tanulmánya, amelyik az elmúlt évtizedek hazai reneszánszkutatásait tekinti át. Az összefoglaló eredetileg egy firenzei konferencián, 2007-ben hangzott el; természetesen tartalmazza az ünnepelt vizsgálódási területeinek felsorolását is. Ezenkívül az is Pajorin Klára személyéhez kapcsolja a magyar nyelvű változatot, hogy annak idején a jeles alkalmon ő is részt vett. (A konferencia anyaga, benne Szörényi László írásának olasz nyelvű változatával, azóta szintén megjelent: *Italy and Hungary: Humanism and Art in Early Renaissance*, eds. Péter FARBAKY, Louis A. WALDMAN, Firenze, Villa I Tatti – The Harvard University Center for Italian Renaissance Studies, 2011.)

Kiss Farkas Gábor a magyar humanizmus kibontakozásának körülményeit fejtegeti. A többek által meghatározónak vélt Pier Paolo Vergerio–Vitéz János-kapcsolat helyett a Béccsel való összefüggések mellett érvel: Johann Trösternek Vitéz titkáraként fontos szerepe lehetett Aeneas Sylvius Piccolomini hatásának közvetítésében, különös tekintettel a humanista levélírás gyakorlatának elterjesztésére. Ugyancsak a bécsi kapcsolat jelentőségét hangsúlyozza Szilágyi Emőke Rita, mégpedig Vitéz Jánosnak Piccolominival folytatott levelezése alapján. A fennmaradt és kikövetkeztethető darabok precíz számbavétele megszabja a további kutatások irányát is. Azért Vergerio mellett szóló érv is akad a kötetben: Lengyel Réka mutat rá, hogy Kisvárdai Jánosnak, a sárospataki plébániai iskola tanárának egy bejegyzése a Szalkai-kódexbe (1489/90) nem Petrarca, hanem Pier Paolo Vergerio ismeretét bizonyítja.

A pécsi humanizmus világába enged bepillantást Boda Miklós. Handó György székeskáptalani prépost feltételezett nyilvános könyvtárának legendáját szertefoszlatta valószínűsíti, hogy sokkal inkább a liturgikus kódexek és az oktatáshoz használt kötetek gyűjteményére kell gondolnunk, amelyet a székesegyház sekrestyéjében, később a káptalanházban helyeztek el.

Több tanulmány kapcsolódik Mátyás udvarához és az olasz humanistákhoz. Bolonyai Gábor azt vizsgálja, hogyan jelennek meg a görög tragédiaszerzők Naldo Naldi Mátyás híres könyvtárát dicsőítő költeményében. Kimutatja, hogyan függ össze az ókori és a humanista hagyománnyal Aiszkülosz hiánya, valamint Szophoklész és Euripidész értékelése. Takács László Bartolomeo Foncio Mátyás király-

nak ajándékozott kódexe egyik darabjáról ír, a húsz évvel korábban készült Persius-kommentár kiegészített, javított változatáról. Az eredeti redakció másolata egy firenzei kódexben maradt fenn, az ajándék Wolfenbüttelbe került. A két szöveg összehasonlításából világosan kitűnnek a különbségek. Brandolini Mátyás király vizsgálására írott dialógusának műfaji összefüggéseit vizsgálva Békés Enikő állapítja meg, hogy a szerző az emberi sorsról értekezve újszerű megoldást alkalmaz: egy művön belül ütközteti a *contemptus mundi*- és a *dignitas hominis*-hagyományt. Munkája második, a betegségek elviseléséről szóló részében Petrarca hatása mutatható ki.

Ritoókné Szalay Ágnes Janus és Várad kapcsolatát taglalja a híres búcsúvers alapján; többek között azt a szerepet, amit a város a költő életpályájának alakításában betöltött. A párhuzamos helyek miatt különösen érdekes az a Padova-leírás, amelyet Janus Ferrarában megismerhetett, így akár munkájának egyik forrása is lehetett. A Várad-búcsúversből kiindulva Csehy Zoltán verstani kérdéseket boncolgat: tárgya a hendecasyllabusos, ismétléstechnikákra alapuló, refrénes vers a humanista költészetben, kitekintéssel nemcsak az antik mintákra (Catullus, Martialis), hanem a versforma továbbélésére is, egészen a mai irodalomig (Kovács András Ferenc, Markó Béla, Szálinger Balázs). A szőlőről szóló Janus-epigramma különböző magyar fordításainak erőnyeit és hibáit Polgár Anikó mutatja ki, mélyen elmerülve a két sor értelmezésében, nem tévesztve szem elől az irodalomtörténeti párhuzamokat. Szentmártoni Szabó Géza régóta foglalkozik a „Romulidae Cannas” kezdetű, a hazai vélekedés által sokáig Janusnak tulajdonított

epigrammával. Ez alkalommal minden ediginél teljesebb összefoglalását adja kutatásainak. Itt válik publikussá, hogy megtalálta az évszázadokon keresztül újra meg újra felbukkanó vers legelső megjelenését: Christophorus Manlius sorai először a *Poetae Germani et exteri* (Görlitz, 1573) című antológiában láttak napvilágot, innen kerültek a *Delitiae poetarum Germanorum*ba (Frankfurt, 1612).

A kötet többi tanulmánya ugyancsak a Mátyás-kor utáni időszakokat érinti. Ekler Péter Augustinus Moravus Olomucensis episztolográfiájának a stílusok tanáról szóló fejezeteit ismerteti. Mivel a morvországi szerző II. Ulászló budai kancelláriájának titkára és a Sodalitas Litteraria Danubiana tagja volt, a magyar irodalomtörténet is magáénak vallja. Így Ekler Péter dolgozata a magyar kritikátörténet számára is rendkívül fontos. Erasmus és Jacobus Piso levelezéséből Jankovits László az egyetlen olyan fennmaradt levélpárt mutatja be, amelyik Erasmus Pisóhoz írott sorait is tartalmazza. A szövegek hasznos adalékokkal szolgálnak a humanista levélírás technikájához, szerkesztési és stílári kérdéseihez. A Brodarics-filológiához Kasza Péter szolgál újdonságokkal. Krakkóban felfedezte a *Historia verissima* egy megsemmisültnek hitt kéziratát, amelynek textológiai jelentősége abban áll, hogy alighanem az elveszett 1527. évi nyomtatott kiadásról készülhetett. A Verancsics-hagyatékából ugyancsak újonnan előkerült kézirat is a helyére kerül a szövegtörténetben. Madas Edit az Érsekújvári Kódex (1529–31) „Nagy édességes dicséretnek éneklése zengedez” kezdetű szekvencia-fordításának nemcsak középkori forrásairól, hanem a magyar változat keletkezésének és használatának körülményeiről tájékoztat.

Földrajzilag H. Kakucska Mária dolgozata visz a legtávolabbi Magyarországtól: a spanyol reneszánsz irodalom egyik rejtélyének megoldására tesz kísérletet. A *Lazarillo de Tormes* (1554) című regényt a spanyol pikareszk előfutárának tekintik. Szerzője ismeretlen, az újabb kutatás Juan Luis Vivesnek tulajdonítja. H. Kakucska Mária az ehhez kapcsolódó érveléshez csatlakozik, Vivesnek a témával összefüggő munkáira támaszkodva. Átlépve a következő századba Dalloul Zaynab Berger Illés 1602-ben megjelent, az Ausztriai ház csillagait és oszlopait dicsőítő latin eposzát ismerteti. Felhívja a figyelmet – Szörényi László nyomán – a munka irodalomtörténeti jelentőségére: fordulópont a magyarországi neolatin epikában, mivel Berger ezzel a művével teremtette meg a nemzeti eposzt. Ugyancsak fontos, hogy itt kapcsolódik először össze a hun–magyar monda-kör a Habsburg-dinasztia hagyományával. Még tovább halad az időben Máté Ágnes. Dolgozata 18. századi témát tárgyz: Pray György solymászi tankölteményének kibővített változatában a sólyom és a holló ősi ellenségeskedését is elbeszéli. A történet mégis kapcsolódik a humanizmushoz, forrása ugyanis Aeneas Sylvius Piccolomini; az ő művéből feltehetően Conrad Gessner *Historia animalium*ának közvetítésével kerülhetett Prayhoz.

Időben és tárgyban Bíbor Máté János kerül a legmesszebbre az ünnepelt kutatási területeitől. Egy 1816-ban nyomtatott névnap-i köszöntő füzetecskében megtalálható, eddig kétes szerzőségűnek tartott versről bizonyítja be, hogy egyértelműen Ungvárnémeti Tóth László szerzeménye. Nem nélkülözi a szellemességet és a derűlátást Bíbor Máté János érvelése, ahogyan dolgozatának létjogosultságát igazolja a szó-

ban forgó kötetben: Ungvárnémeti Tóthnak is a szemére vetették, hogy versének semmi köze a névnap-i üdvözléhez – mostani megjelentetése viszont egy születés-naphoz kapcsolódik, így most remélhetőleg eléri célját.

Áttekintve a témájuk alapján időben és térben tág határok között elhelyezhető dolgozatokat, megállapíthatjuk, hogy a kötet nemcsak Pajorin Klárának, hanem az egész szakmának öröme szolgálat – függetlenül attól, hogy a tanulmányok jelentős részét (ahogyan ez legtöbbször lenni szokott) nehéz volna az ünnepelt munkásságával szoros vagy akár csak közeli összefüggésbe hozni. Ettől az apró szépséghibától eltekintve, mint oly sok hasonló alkalomból készült összeállítás, ez a gyűjtemény is indokolja NÉMETH S. Katalin megvalósításra érdemes óhaját: „égető szükség lenne – legalább a régi magyar irodalmat érintő területen – az emlékkönyvek analitikus feldolgozására, hogy a köszöntő kötetek éljenek és ne váljanak értékes tudományos eredmények temetőjévé”. (*Az emlékkönyvek hasznáról és káráról = Ötvös Péter Festschrift*, szerk. FONT Zsuzsa, KESERŰ Gizella, Szeged, SZTE BTK, 2006 [Acta Historiae Literarum Hungaricarum, 29], 199–210, 210. A történészek a maguk szakterületén elvégezték ezt a munkát: *Történeti emlékkönyvek repertórium: Magyar tudósok és tanárok tiszteletére megjelent emlékkönyvek és emlékszámok történeti vonatkozású tanulmányainak válogatott jegyzéke, 1884–2004*, szerk. LAKATOS Bálint, PAKSA Rudolf, Bp., ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék–Ötvös Collegium, 2006 [Történeti Adattárak és Bibliográfiák, 1].)

Az utóbbi években gomba módra szaporodnak a „tudósok és tanárok” köszön-

tésére készülő kötetek. Ebben a túlradó tisztelet és szeretet mellett bizonyosan az is szerepet játszik, hogy a digitalizáció kedvez a kiadványok gyors és olcsó előállításának. Ma már könnyen megoldható, hogy annyi nyomtatott példány készüljön, amennyire igény van; a hálózati publikációval pedig a nyomdaköltség teljes egészé-

ben megspórolható, bárki olvashatja, letöltheti az elektronikus formában rögzített szövegeket. Mivel ezek jelentős része a magyar irodalomtörténethez kapcsolódik, egyre indokoltabb az áttekinthetőség igénye ezen a szakterületen is. A történészek példája adva van, lehet követni!

Bartók István

MAGYARORSZÁGI GONDOLKODÓK 18. SZÁZAD, BÖLCSESZETTUDOMÁNYOK, I.

Válogatta, szerkesztette, az utószót írta Tüskés Gábor, munkatárs Lengyel Réka,
Budapest, Kortárs Kiadó, 2010 (Magyar Remekírók: Új folyam), 1086 l.

Fata sua habent libelli – tartja a mondás. S noha a kijelentés inkább a könyvek utóéletére, tehát megjelenésük utáni történetére vonatkozik, mostani esetünkben a mondást a megjelenés időszakára érthetjük. Érdekes kicsit tágabb környezetben átgondolni, hogy milyen feltételek határozták meg ennek a könyvnek a megszületését, mert ezeket az összefüggéseket is mérlegre téve pontosabb képet alakíthatunk ki a könyvről.

Kezdjük először azzal a műhellyel, amelyben a kézirat megszületett. Az MTA Irodalomtudományi Intézete hagyományosan az irodalomtudomány egyik fellegette, ahol a hétköznapi élet zavaró tényezőin felülemelkedve, mintegy hermetikus magányban lehetett az irodalommal foglalkozni. 1990 óta a tudomány finanszírozása jelentősen megváltozott. Az új szisztémában egyre nagyobb lett a készítés, hogy a tudósok ne csak olvassanak és kutassanak, hanem mérhető, vaskos könyvekben publikálják munkájuk eredményét, s mivel ennek alapján számíthattak nagyobb elismertségre, ajánlatos volt minél rövidebb idő alatt minél terjedelmesebb műveket

alkotni. Tegyük hozzá mindehhez, hogy időközben a kutatások támogatására fordítható pénz fokozatosan egyre kevesebb és kevesebb lett.

A könyv történetében fontos tényező a kiadó és a sorozat is. A Kortárs Kiadó különleges, heroikus szerepet vállalt 1990 után több olyan szerző és sorozat megjelentetésével, amelyek rendkívül fontosak kultúránk, irodalmunk szempontjából, de nem kecsegtetnek üzleti sikerrel. Ezek közé tartozott az egykor a Szépirodalmi Kiadónál megjelenő *Magyar Remekírók* sorozat újraélesztése is. A vállalkozás azért is nevezhető heroikusnak, mert ilyen típusú, minőségű és terjedelmű könyvek inkább egy nagyobb tőkével rendelkező kiadó palettájára kíváncsoznak. Ezzel együtt maga a kiadó sem volt felkészülve egy sokszerzős, kemény filológiai munkát igénylő könyv kiadására, ezért a munkálatok megoszlottak a kiadó és az intézet között.

A harmadik fontos elem maga a sorozat, amelyben a könyv megjelent. A *Magyar Remekírók* sorozat 1973-ban indult, elsődleges célja az volt, hogy a szélesebb